

*Prof. dr Nevena Petrušić*  
*Prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić*

Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

## OSTVARIVANJE PRAVA NA IZDRŽAVANJE – (NE)MOĆ DRŽAVE\*

*Delotvorna sudska zaštita prava iz porodičnih odnosa podrazumeva efikasno izvršenje sudskih odluka. Dužnost suda da bez ikakvog odlaganja pristupi i sprovede izvršenje proizlazi iz prava na pravično suđenje, kao osnovnog ljudskog prava. Dugo trajanje postupka izvršenja odluka u porodičnopravnim stvarima dovodi ne samo do povrede prava na suđenje u razumnom roku, već i do povrede samih supstancijalnih prava čija se zaštita ostvaruje. Zbog prirode ovih prava, u pojedinim slučajevima kašnjenje sa izvršenjem ugrožava osnovne egzistencijalne interese dece i ostalih članova porodice kojima je zaštita potrebna. Sudska praksa u Srbiji pokazuje da se veliki broj sudskih odluka u alimentacionim i drugim parnicama iz porodičnopravnih odnosa ne izvršava blagovremeno i efikasno. Česta neopravdana odlaganja izvršenja, nepotrebni zastoji u postupku, neusklađeno i nekoordinisano delovanje pomoćnih organa, policije i organa starateljstva, samo su neke od pojava koje se beleže u praksi. U radu je izvršena kritička analiza relevantnih zakonskih rešenja u domenu izvršenja i eleborirani su ključni problemi koji se pojavljuju u sudskoj praksi.*

**Ključne reči:** Pravično suđenje; Izdržavanje; Parnice za izdržavanje; Izvršenje sudskih odluka.

### 1. UVOD

Odnosi među članovima porodice, koji uživaju tretman privatne sfere života, u velikoj meri utiču na ostvarivanje njihovih građanskih, političkih,

---

Nevena Petrušić, [nevena@prafak.ni.ac.rs](mailto:nevena@prafak.ni.ac.rs), Slobodanka Konstantinović Vilić, [boba411@gmail.com](mailto:boba411@gmail.com).

\* Rad je rezultat istraživanja na projektu „Usklađivanje prava Srbije sa pravom Evropske unije“, br. 01-1523/24-2013 od 4. jula 2013, koji finansira Pravni fakultet Univerziteta u Nišu u periodu 2013–2018. godina.

ekonomskih i svih ostalih ljudskih prava, s obzirom na to da privatna i javna sfera života nisu potpuno odvojene.

U savremenim demokratskim društvima porodični odnosi su zasnovani na principu ravnopravnosti polova, koji je u srpskom pravu proklamovan samim Ustavom Republike Srbije.<sup>1</sup> Iako su svi porodičnopravni propisi kojima su uređena prava i dužnosti supružnika i vanbračnih partnera, roditeljska prava i dužnosti oca i majke u odnosu na decu i dr., zasnovani na ustavnom načelu ravnopravnosti žena i muškaraca, ostvarivanje ovog načela u faktičkim odnosima nailazi na brojne prepreke zbog još uvek dominantne patrijarhalne ideologije polova i stereotipnih rodni uloga. Zato, u većini porodica u Srbiji raspodela kućnih poslova još uvek se zasniva na jasnoj podeli muških i ženskih poslova u kući i oko dece, tako da je porodica mesto besplatnog rada žena. Isto tako, iako važeći propisi regulišu da roditelji zajednički i sporazumno vrše roditeljsko pravo, praksa roditeljstva zasnovana je na patrijarhalnim stavovima i običajima, koji ostavljaju malo prostora za ostvarivanje stvarne ravnopravnosti majki i očeva.<sup>2</sup> Bez obzira na to što roditeljstvo po svojoj prirodi nije polno specifično, u našoj sredini staranje o deci „u opisu“ je „ženskih“ aktivnosti. Pored iscrpljujućeg rada na održavanju domaćinstva, pripremanju hrane i sl., od žena se očekuje da obave i najveći deo poslova oko odgajanja dece.<sup>3</sup>

Kulturni stereotip i društvenu predrasudu da je roditeljska uloga majke primarna podržavaju i državne i društvene institucije, što je najvidljivije prilikom odlučivanja o vršenju roditeljskog prava. U većini slučajeva, deca se poveravaju majci na čuvanje i vaspitanje,<sup>4</sup> dok očevi stiču pravo i dužnost da doprinose izdržavanju deteta, da sa njim održavaju lične kontakte i da sporazumno sa drugim roditeljem odlučuju o bitnim pitanjima vezanim za život deteta. Suštinski posmatrano, ovakav stav u suprotnosti je sa principom rodne ravnopravnosti i podjednako diskriminiše i muškarce i žene, ali štetne posledice neuporedivo više trpe žene, koje su u porodici

---

<sup>1</sup> Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 98/06 – čl. 15, 21. Na međunarodnom planu najpotpunije odredbe o ravnopravnosti u braku i porodici sadrži *Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena* (CEDAW), usvojena na Generalnoj skupštini UN 18. decembra 1979. godine, koju je SFR Jugoslavija ratifikovala bez ikakvih rezervi 1982. i time preuzela sve obaveze koje Konvencija predviđa. Takođe, relevantan je i Protokol br. 7 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, od 22. novembra 1984, kojim je predviđena jednakost supružnika.

<sup>2</sup> N. Petrušić, „Prava žena u porodici“, *Ljudska prava za žene*, Niš 2004, 23.

<sup>3</sup> Statistički podaci pokazuju da u Srbiji žene rade jedan sat dnevno duže od muškaraca, a da je briga o deci i dalje pretežno ženska aktivnost i u njoj žene provode 2,5 puta više vremena od muškaraca. – Vid. M. Blagojević Hjuson, *Žene i muškarci u Srbiji*, Beograd 2012, 31.

<sup>4</sup> U Srbiji, žene čine 77 % svih lica koja žive van braka sa najmlađim detetom mlađim od 17 godina. – Vid. *Žene i muškarci u Srbiji*, Beograd 2011, 9.

izložene raznim vidovima ekonomskog nasilja,<sup>5</sup> među kojima posebno negativne posledice izaziva uskraćivanje izdržavanja. Ovaj vid ekonomskog nasilja posebno pogađa decu, jer se negativno odražava na njihov celokupan fizički i psihički razvoj, ali izaziva negativne posledice i u odnosu na njihove majke, posebno u odnosu na samohrane majke i majke koje posle prestanka zajednice života samostalno vrše roditeljsko pravo. Istraživanja pokazuju da su žene koje nakon prestanka braka, odnosno vanbračne zajednice, samostalno vrše roditeljsko pravo u mnogo nepovoljnijem ekonomskom i socijalnom položaju u odnosu na muškarce. U posebno teškom položaju su nezaposlene žene. Mnoge od njih su na ivici egzistencije, prinuđene da povremenim radom „na crno“ obezbede elementarne potrebe svojoj deci.<sup>6</sup>

Iako roditelji imaju zakonsku obavezu da izdržavaju svoju decu, česti su slučajevi neizvršavanja ove obaveze, o čemu svedoči broj sudskih postupaka za ostvarivanje prava deteta na izdržavanje. Istraživanja pokazuju da je ovaj postupak izuzetno neefikasan, uprkos proklamovanom načelu hitnosti. Tokom trajanja alimentacionih parnica, mnoga deca žive u krajnjoj bedi, bez mogućnosti da zadovolje i najelementarnije životne potrebe, čemu doprinosi i retka primena privremenih mera, kojima se može pružiti privremena zaštita i obezbediti zadovoljenje egzistencijalnih potreba deteta u toku trajanja sudskog postupka. Evidentne su teškoće i u prinudnom izvršenju sudskih odluka o izdržavanju deteta, a problemi postoje i u procesuiranju krivičnih dela nedavanja izdržavanja, propisanog čl. 195 Krivičnog zakonika Srbije.

U nastojanju da steknu uvid u efikasnost i delotvornost mehanizama za sudsku zaštitu i ostvarivanje prava na zakonsko izdržavanje, autorke su tokom 2012. godine, u organizaciji Odbora za ljudska prava Vranje, S.O.S. telefon Vranje, sprovele pilot istraživanje prakse sudova u Vranju, Bujanovcu i Bosilegradu, opštinama koje pripadaju jednom od najnerazvijenijih područja Srbije. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno 60 parničnih predmeta,

---

<sup>5</sup> Istraživanja u literaturi pokazuju da je jedan od najmanje izučavanih oblika rodno zasnovanog nasilja ekonomsko nasilje u porodičnom kontekstu. Uprkos negativnim posledicama koje izaziva, ovaj vid nasilja, kojim se ispoljava autoritet i moć muškarca kao „glave porodice“, još uvek je na marginama feminističkih istraživanja, teško se prevenira, prepoznaje i sankcioniše. Načini ispoljavanja ekonomskog nasilja nad ženama u porodičnom okruženju veoma su raznovrsni i ogledaju se u nasilnom oduzimanju novca i vrednih stvari, kontrolisanju zarade i primanja, upisu zajednički stečenih nepokretnosti na muževljevo ime, izdržavanje porodice samo od primanja koja ostvaruje žena, trošenje zarade van porodice, na kocku, piće i zabavu, uskraćivanje prava ženi da učestvuje u odlučivanju o investiranju zajedničke imovine itd. – Vid. cf. S. Konstantinović-Vilić, N. Petrušić, „Prevencija ekonomskog nasilja muškaraca nad ženama i decom“, *Temida, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu* 1/1998, 24.

<sup>6</sup> *Ibid.*, 24.

48 izvršnih predmeta, kao i 19 krivičnih predmeta procesuiranih tokom 2010. godine. Osnovni cilj ovog pilot istraživanja bio je, pored ostalog, da se stekne preliminarni uvid u rad pravosudnih organa u pravnim stvarima koje se tiču sudske zaštite i ostvarivanja prava dece na izdržavanje i da se evidentiraju ključni problemi koji se u ovoj pravnoj oblasti javljaju kada se radi o izvršenju sudskih odluka.<sup>7</sup> S obzirom na to da je istraživanje pokazalo da postoji veoma mali broj sprovedenih izvršenja u alimentacionim parnicama i velika neefikasnost prilikom sprovođenja izvršenja (dugo trajanje izvršnog postupka), u ovom radu će, imajući u vidu prirodu rada i ograničenja u pogledu obima, posebna pažnja biti posvećena upravo pritudnom izvršenju sudskih odluka donetim u parnicama za izdržavanje.

## 2. POSTUPAK U PARNICAMA ZA IZDRŽAVANJE

Parnice za izdržavanje (alimentacione parnice) jesu parnice u kojima se odlučuje o pravu na izdržavanje, parnice koje se vode radi izmene odluke o izdržavanju, kao i parnice u kojima se odlučuje o produženju i o prestanku prava na izdržavanje.<sup>8</sup> Postupak u parnicama za izdržavanje (alimentacioni postupak) ima karakter posebnog postupka u porodično-pravnim stvarima i regulisan je odredbama čl. 277–282 Porodičnog zakona (PZ). U ovom postupku primenjuju se zajednička procesna pravila koja važe za sve postupke u vezi sa porodičnim odnosima (čl. 203–208 PZ). Pored toga, shodno se primenjuju i pravila opšteg parničnog postupka (čl. 202 PZ), sadržana u Zakonu o parničnom postupku.<sup>9</sup>

### 2.1. Aktivna i pasivna legitimacija

Postupak u alimentacionim parnicama pokreće se tužbom, a aktivna legitimacija priznata je licu koje se smatra poveriocem odnosno dužnikom izdržavanja. Parnicu za izdržavanje deteta može pokrenuti i organ starateljstva, koji se u parnici ne pojavljuje kao zastupnik deteta, već kao tužilac u funkcionalnom smislu (čl. 278, st. 3 PZ).<sup>10</sup>

Organ starateljstva pojavljuje se u ulozi tužioca kada pokreće postupak protiv roditelja deteta koji ne daje izdržavanje ili kada traži da se izmeni visina dosuđenog izdržavanja, u situaciji kada to nije učinio roditelj sa ko-

---

<sup>7</sup> N. Petrušić, S. Konstantinović Vilić, *Pravo na zakonsko izdržavanje – ostvarivanje prava na zakonsko izdržavanje pred pravosudnim organima u Vranju, Bujanovcu i Bosilegradu*, Vranje 2012, 46.

<sup>8</sup> Vid. Lj. Mandić, *Postupak u alimentacionim parnicama*, magistarski rad odbranjen na Pravnom fakultetu u Nišu, Niš 1991, 37–39.

<sup>9</sup> Zakon o parničnom postupku – ZPP, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 72/11.

<sup>10</sup> Vid.: Lj. Mandić, „Postupak u parnicama za izdržavanje“, *Novine u porodičnom zakonodavstvu*, Niš 2006; Z. Ponjavić, *Porodično pravo*, Kragujevac 2005.

jim dete živi.<sup>11</sup> Osim toga, organ starateljstva može da pokrene postupak kada po prijemu obaveštenja od suda da roditelji nisu u mogućnosti da obezbede izdržavanje deteta, zatraži izdržavanje od drugih lica koja su dužna da daju izdržavanje. Pored toga, organ starateljstva može da pokrene parnicu za izdržavanje deteta protiv roditelja deteta smeštenog u hraniteljsku porodicu koji su prestali da ga izdržavaju, kao i onda kada je dete smešteno u ustanovu ili povereno trećem licu, u situaciji kada su roditelji prestali da daju izdržavanje, a zakonski zastupnik deteta nije pokrenuo postupak protiv roditelja. Ukoliko je organ starateljstva zatražio raskid sporazuma o zajedničkom vršenju roditeljskog prava, može da traži određivanje izdržavanja za dete. Takav zahtev može da istakne i protiv roditelja protiv koga je pokrenuo parnicu za lišenje roditeljskog prava.<sup>12</sup>

U parnicama za izdržavanje deteta pasivno legitimisani su roditelj deteta i druga lica koja su po zakonu dužna da izdržavaju dete, ako dete ne ostvaruje izdržavanje od roditelja.

Kad su u pitanju parnice za izdržavanje supružnika, odnosno vanbračnih partnera, supružnik može podneti tužbu za izdržavanje tokom trajanja braka, odnosno tokom trajanja zajednice života vanbračnih partnera.

Zakonom je regulisano da se tužba za izdržavanje supružnika može podneti najkasnije do zaključenja glavne rasprave u bračnoj parnici (čl. 279, st. 2 PZ). To znači, da se parnica za izdržavanje redovno vodi kao adhezioni (pridruženi) postupak uz postupak u bračnoj parnici.<sup>13</sup> Samo izuzetno, bivši supružnik koji iz opravdanih razloga nije podneo tužbu za izdržavanje u bračnoj parnici može je podneti najkasnije u roku od godinu dana od dana prestanka braka, odnosno od dana kada mu je učinjeno poslednje faktičko davanje na ime izdržavanja (čl. 279, st. 3 PZ). Međutim, u tom slučaju tužbeni zahtev može biti usvojen samo ako su uslovi od kojih zavisi pravo na izdržavanje postojali u vreme prestanka braka i još uvek postoje u vreme zaključenja glavne rasprave u parnici za izdržavanje (čl. 279, st. 4 PZ).

Treba primetiti da je Porodičnim zakonom propisano pravo supružnika na sporazumni razvod. Prema čl. 40 PZ, supružnici ostvaruju svoje pravo na sporazumni razvod sklapanjem pismenog sporazuma o razvodu, koji obavezno sadrži pismeni sporazum o vršenju roditeljskog prava, kao i pi-

---

<sup>11</sup> Organ starateljstva javlja se u ulozi supsidijarnog tužioca. – Vid.: G. Stanković, „Zaštita prava na izdržavanje u Porodičnom zakonu Republike Srbije“, *Novine u porodičnom zakonodavstvu*, Niš 2006, 197; G. Stanković, „Položaj organa starateljstva u parničnom postupku“, *Socijalno pravo*, Beograd 1996.

<sup>12</sup> G. Stanković, (2006), 200. U praksi, organ starateljstva retko pokreće parnice za izdržavanje deteta. – Vid. N. Petrušić, *Postupak u parnicama iz odnosa roditelja i dece*, Niš 1988.

<sup>13</sup> Radi se o brakorazvodnim parnicama i parnicama za poništaj braka.

sмени sporazum o deobi zajedničke imovine.<sup>14</sup> Čini se da bi, *de lege ferenda*, pored ova dva sporazuma, sporazumni razvod trebalo usloviti i sklapanjem sporazuma o izdržavanju. Ovakav sporazum sadržao bi konstataciju da supružnici nemaju pravo, odnosno dužnost izdržavanja, ili bi, pak, njime bilo u potpunosti uređeno pitanje izdržavanja neobezbeđenog supružnika. U situaciji kad među supružnicima postoji saglasnost o razvodu i vlada atmosfera međusobnog razumevanja o sudbini braka, postoje dobri preduslovi da se supružnici relativno lako sporazumeju o izdržavanju, čime bi bili predupređeni eventualni alimentacioni sporovi.

Tužba za izdržavanje vanbračnog partnera može se podneti u roku od godinu dana od dana prestanka zajednice života vanbračnih partnera, odnosno od dana kada je učinjeno poslednje faktičko davanje na ime izdržavanja (čl. 279, st. 5 PZ).

Sud je izuzetno ovlašćen da pokrene postupak po službenoj dužnosti, i to samo kada se radi o izdržavanju maloletnog deteta. Takva mogućnost postoji kada je sud po službenoj dužnosti pokrenuo postupak za uređivanje načina vršenja roditeljskog prava (čl. 272, st. 2 PZ).<sup>15</sup> Ovakvo rešenje motivisano je potrebom da se zaštite interesi deteta.

Pasivno legitimisano lice u parnicama za izdržavanje jeste lice koje je po zakonu dužno da daje izdržavanje. Ako više lica ima ovu dužnost, poverilac izdržavanja može jednom tužbom obuhvatiti sve sadužnike, ističući prema svakom od njih odgovarajući zahtev. Oni su u parnici obični suparničari, a u pogledu mogućnosti zasnivanja suparničarstva važe opšta parnična procesna pravila (čl. 205 ZPP).

## 2.2. Postupak u alimentacionim parnicama kao samostalni i adhezioni postupak

Postupak u alimentacionim parnicama može se voditi kao samostalni i kao adhezioni postupak. Postupak u alimentacionim parnicama ima karakter osnovnog postupka kada je njegov primarni predmet zahtev u vezi sa izdržavanjem (određivanje izdržavanja, promena visine izdržavanja i sl.), a može se voditi i kao adhezioni postupak, uz postupak u nekoj od bračnih parnica, uz postupak u paternitetskim i maternitetskim parnicama, uz po-

---

<sup>14</sup> Članom 225 PZ-a, propisano je da se sporazum supružnika o vršenju roditeljskog prava unosi u dispozitiv presude o razvodu braka na osnovu sporazuma o razvodu, ukoliko sud proceni da je taj sporazum u najboljem interesu deteta. U dispozitiv se unosi i sporazum supružnika o deobi zajedničke imovine.

<sup>15</sup> Prema čl. 272, st. 2 PZ-a, ako roditelji nisu zaključili sporazum o vršenju roditeljskog prava ili sud proceni da njihov sporazum nije u najboljem interesu deteta, odluku o poveravanju zajedničkog deteta jednom roditelju, o visini doprinosa za izdržavanje od strane drugog roditelja i o načinu održavanja ličnih odnosa deteta sa drugim roditeljem donosi sud.

stupak u parnicama za vršenje roditeljskog prava, lišenje roditeljskog prava i zaštitu prava deteta. Tada je zahtev za izdržavanje najčešće kumuliran sa drugim zahtevom ili se ističe naknadno, u toku parnice, tako što se tužba preinačava.<sup>16</sup>

### 2.3. Načela postupka

U alimentacionim parnicama, kao i u svim drugim parnicama iz porodičnopравnih odnosa, javnost je isključena po samom zakonu (čl. 206 PZ). Zakonom je izričito propisano da podaci iz sudskih spisa spadaju u službenu tajnu i nju su dužni da čuvaju svi učesnici u postupku kojima su ti podaci dostupni (čl. 206, st. 2 PZ).

Prema odredbi sadržanoj u čl. 280 PZ, postupak u alimentacionim parnicama naročito je hitan, što je i razumljivo, imajući u vidu da odugovlačenje postupka može da ugrozi egzistenciju poverioca izdržavanja. Ovo načelo konkretizovano je tako što je izričito propisano da se tužba ne dostavlja tuženom na obavezan odgovor ako se postupak odnosi na dete ili na roditelja koji vrši roditeljsko pravo (čl. 204, st. 2 PZ). Postupak, po pravilu, treba da se sprovede na najviše dva ročišta (čl. 204, st. 3 PZ). Prvo ročište treba da se održi u roku od osam dana od dana prijema tužbe u sudu, a drugostepena odluka treba da bude doneta u roku od 15 dana od dana kad je žalba dostavljena drugostepenom sudu (čl. 280, st. 2 i 3 PZ).

U postupku u alimentacionim parnicama sud nije vezan granicama tužbenog zahteva za izdržavanje (čl. 281 PZ), što znači da može dosuditi i više nego što je tužilac tražio. Ograničenje načela dispozicije ogleda se i u tome što nije dopušteno odricanje od tužbenog zahteva i priznanje tužbenog zahteva. Ukoliko ove radnje budu preduzete, ne proizvode pravno dejstvo, tako da ne može biti doneta ni presuda na osnovu odricanja, ni presuda na osnovu priznanja. Stranke imaju pravo da zaključče sudsko poravnanje samo u pogledu načina izdržavanja, ali ne i u pogledu samog prava na izdržavanje (arg. čl. 161, st. 2 PZ).

U pogledu prikupljanja procesnog materijala, postupak u alimentacionim parnicama zasnovan je na istražnom načelu. Sud sam odlučuje koje će činjenice prikupljati, koja će dokaze izvesti. Sud može da utvrđuje i one činjenice koje nijedna stranka nije iznela, s tim što je dužan da strankama omogućiti da se o njima izjasne. Priznanje činjenice ne uskraćuje sudu mogućnost da proverava njenu istinitost (čl. 205 PZ).

---

<sup>16</sup> Prema opštim procesnim pravilima, objektivna kumulacija je dopuštena samo ako je za sve zahteve propisana ista vrsta postupka (čl. 197 ZPP). Porodični zakon odstupa od ovog pravila i dopušta objektivnu kumulaciju i kada se o zahtevima odlučuje po pravilima različitih postupaka, kako bi se omogućilo pružanje pravovremene i sveobuhvatne zaštite. – Vid. N. Petrušić, D. Simonović, *Komentar Zakona o parničnom postupku*, Beograd 2011, 134.

#### 2.4. Ostvarivanje prava na pristup sudu u domenu izdržavanja

Jedan od osnovnih problema u parnicama za izdržavanje odnosi se na mogućnost pravnih subjekata da ostvare svoje pravo na pristup sudu. Pravo na pristup pravdi, kao jedan od elemenata prava na pravično suđenje,<sup>17</sup> ima rang osnovnog pravnog principa i standarda i od države se očekuje da obezbedi da niko ne bude „sprečen ekonomskim preprekama u svome nastojanju da ostvari ili odbrani svoje pravo pred sudom“.<sup>18</sup>

U kontekstu ostvarivanja prava na pristup pravdi, jedno od najvažnijih pitanja jeste pitanje mogućnosti pravnih subjekata da dobiju odgovarajuću pravnu pomoć. Ovo pravo je takođe zajemčeno Ustavom RS (čl. 67), s tim što je na zakonodavcu da reguliše uslove za pružanje besplatne pravne pomoći. Evidentno je da u Republici Srbiji nije ustanovljen celovit, funkcionalan i delotvoran sistem besplatne pravne pomoći, a da, s druge strane, novi ZPP propisuje da stranka može lično preduzimati radnje u postupku ili preko zastupnika, koji mora biti advokat (čl. 85 ZPP). U takvim uslovima, ograničenje u pogledu izbora zastupnika isključivo iz reda advokata dovodi do toga da će mnoga siromašna lica koja nemaju sredstva za plaćanje advokatskih usluga, a koja nisu u stanju da lično preduzimaju parnične radnje (zbog slabog obrazovanja, nepismenosti, nemogućnosti da fizički pristupe sudu usled invaliditeta i sl.), faktički biti onemogućena da ostvare pravo na pristup pravdi.<sup>19</sup>

Prilikom sagledavanja prava na pristup pravdi u domenu zakonskog izdržavanja neophodno je imati u vidu i zakonsku mogućnost da sud stranku oslobodi prethodnog plaćanja troškova postupka, kao i mogućnost da joj postavi besplatnog punomoćnika. Prema čl. 164 ZPP, pravo na

---

<sup>17</sup> Pravo na pravično suđenje (*Right to fair trial*) garantovano je nizom međunarodnih dokumenata, kao i čl. 31 Ustava Republike Srbije. – Vid. N. Petrušić, „Jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava u zaštiti prava na rešavanje građanskopravne stvari u razumnom roku“, *Evropski mehanizmi zaštite ljudskih prava*, Niš 2005.

<sup>18</sup> N. Petrušić, „Pravo na pristup pravdi u svetlu novom ZPP“, *Pristup pravosuđu – instrumenti za implementaciju evropskih standarda u pravni sistem Republike Srbije*, knj. 2, Niš 2007, 176.

<sup>19</sup> Povodom odredbe čl. 85 ZPP-a, poverenica za zaštitu ravnopravnosti dala je mišljenje da je ova odredba diskriminatorsna jer stavlja u neravnotežan položaj ona lica koja nisu u stanju, iz bilo kojeg razloga, da procesne radnje u građanskim sudskim postupcima preduzimaju lično, a nemaju finansijskih sredstava da plate naknadu za advokatsko zastupanje, u odnosu na one koji su u stanju da procesne radnje preduzimaju lično i imaju finansijskih sredstava da plate naknadu za advokatsko zastupanje. Time se narušava načelo jednakosti u ostvarivanju prava na pristup sudu, kao jednog od elemenata prava na pravično suđenje, garantovanog čl. 32 Ustava Republike Srbije i čl. 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. – Tekst Mišljenja sa preporukama i obrazloženjem dostupan je na sajtu Poverenika za zaštitu ravnopravnosti: <http://www.ravnopravnost.gov.rs/lat/zakonodavneInicijative.php?idKat=25>, 22. novembar 2013.

oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka ima stranka koja prema svom opštem imovnom stanju nije u mogućnosti da snosi ove troškove, te da se nemogućnost plaćanja troškova postupka utvrđuje na osnovu podataka o porezu koji plaća domaćinstvo i pojedini članovi domaćinstva, podataka u pogledu drugih izvora prihoda i opšteg imovnog stanja stranke, koji su sadržani u uverenju nadležnog organa, a koje i sam sud može po službenoj dužnosti pribaviti.<sup>20</sup> Stranka može biti oslobođena prethodnog plaćanja troškova postupka u potpunosti ili delimično.

Istraživanja pokazuju da se ustanova oslobođenja od prethodnog plaćanja troškova postupka u praksi retko primenjuje. Stranke retko traže oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka jer nisu informisane o ovoj mogućnosti, a među strankama koje ističu ovaj zahtev najčešće su osobe ženskog pola (preko 80 % svih zahteva podnose žene). Posebno su retki slučajevi potpunog oslobođenja od plaćanja troškova postupka, prevashodno zbog nedovoljnih predračunskih sredstava iz kojih se mogu predujmiti troškovi izvođenja dokaza, naročito veštačenja. Zabrinjava, takođe, i pojava potpunog ignorisanja zahteva stranaka za oslobođenje od plaćanja troškova postupka. Umesto da meritorno odluče o zahtevu za oslobođenje od plaćanja troškova postupka, sudovi se o zahtevu uopšte ne izjašnjavaju. Takvo postupanje, koje je bez uporišta u zakonu, višestruko je štetno jer stranka nije u mogućnosti da korišćenjem prava na žalbu u toku postupka ostvari svoje pravo na oslobođenje od plaćanja troškova.

S ciljem stvaranja uslova za jednakost stranaka u postupku, u određenim slučajevima neophodno je da stranka u postupku sudeluje uz pomoć stručnog zastupnika, a da pri tome ne bude primorana da plaća troškove zastupanja. Zbog toga je ZPP-om propisana mogućnost da se stranki koja je potpuno oslobođena od plaćanja troškova postupka prizna pravo na besplatno zastupanje, ako je to nužno radi zaštite njenog prava. Za zastupnika se postavlja advokat, sa spiska advokata koji sudu dostavlja advokatska komora (čl. 166 ZPP). Istraživanja, međutim, pokazuju da sudovi izuzetno retko koriste ovu mogućnost.

---

<sup>20</sup> Iz ovih odredaba ne bi se smeo izvesti zaključak da je stranka po automatizmu lišena prava na oslobođenje od plaćanja troškova postupka ako su članovi njenog porodičnog domaćinstva dobro materijalno obezbeđeni. Naime, u poremećenim porodičnim odnosima koje opterećuju sukobi i neslaganja, redovno izostaje porodična solidarnost, tako da opšte imovno stanje stranke može biti veoma loše, uprkos tome što članovi njene porodice ostvaruju visoke prihode. Tako, ukoliko je stranka pokrenula (ili namerava da pokrene) postupak protiv određenog člana svog porodičnog domaćinstva, bilo bi nepravilno i suprotno duhu instituta oslobođenja prethodnog plaćanja troškova postupka ukoliko bi se prilikom utvrđivanja njenog opšteg imovnog stanja uzeli u obzir i prihodi tog člana njenog porodičnog domaćinstva jer je samo pokretanje postupka odnosno namera njegovog pokretanja indicacija da su odnosi poremećeni i da među strankama ne postoji ekonomska solidarnost.

### 3. POSTUPAK ZA PRINUDNO IZVRŠENJE

Postupak za prinudno izvršenje presude kojom je tuženom naloženo da plaća izdržavanje sprovodi se po pravilima izvršnog sudske postupka i regulisan je Zakonom o izvršenju i obezbeđenju (ZIO).<sup>21</sup> U vreme sprovođenja istraživanja o pravu na zakonsko izdržavanje,<sup>22</sup> u uzorku predmeta obuhvaćenim istraživanjem izvršni postupci su bili pokrenuti u vreme važenja ranijeg Zakona o izvršnom postupku iz 2004. godine,<sup>23</sup> a neki od njih još u vreme važenja Zakona o izvršnom postupku iz 2000. godine.<sup>24</sup>

Postupak izvršenja pokreće se predlogom za izvršenje (čl. 35 ZIO), koji podnosi poverilac izdržavanja, a ukoliko je postupak pokrenuo organ starateljstva, on može pokrenuti i postupak za prinudno izvršenje. Postupak se sastoji iz dve faze: iz faze dozvole izvršenja i faze sprovođenja izvršenja. U prvoj fazi, utvrđuje se ispunjenost procesnih pretpostavki za izvršenje i donosi rešenje o izvršenju, kojim se usvaja zahtev za izvršenje. U drugoj fazi preduzimaju se izvršne radnje, u zavisnosti od toga koje je sredstvo izvršenja primenjeno, i nakon sprovedenog postupka izvršni poverilac se namiruje.

Izvršni postupak je zasnovan na načelu hitnosti, koje je jedno od osnovnih načela ovog postupka (čl. 6 Zakona o izvršenju i obezbeđenju).

Budući da se radi o novčanom potraživanju, koriste se ona sredstva izvršenja koja je zakonodavac propisao radi namirenja novčanog potraživanja. Kada su u pitanju sudske odluke i poravnania kojima je utvrđena obaveza izvršnog dužnika da na ime izdržavanja plaća određeni procenat od svoje zarade, one se prinudno izvršavaju prema posebnim pravilima o izvršenju na zaradi i drugim stalnim novčanim primanjima (čl. 174–181 Zakona o izvršenju i obezbeđenju).

#### 3.1. Rezultati istraživanja

Za potrebe istraživanja prikupljeni su podaci iz izvršnih predmeta. Takvih predmeta bilo je: 41 u Osnovnom sudu u Vranju i sedam u Sudskoj jedinici u Bujanovcu, tako da ukupan uzorak izvršnih predmeta čini 48 predmeta. Prikupljeni podaci tiču se izvršnog zahteva, odnosno predloga za izvršenje, stranaka i samog postupka izvršenja. U pregledanim predmetima bilo je ukupno 80 izvršnih poverilaca, i to podjednak broj muškog (40) i ženskog pola (40). Među izvršnim poveriocima dominiraju maloletna lica – 76, a samo četvoro njih imalo je više od 18 godina.

---

<sup>21</sup> Zakon o izvršenju i obezbeđenju, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 31/11 i 99/11.

<sup>22</sup> N. Petrušić, S. Konstantinović Vilić, (2012).

<sup>23</sup> Zakon o izvršnom postupku, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 125/04.

<sup>24</sup> Zakon o izvršnom postupku, *Službeni list SRJ*, br. 28/00, 73/00 i 71/01.

Za razliku od izvršnih poverilaca, koja su u podjednakom broju muškog i ženskog pola, izvršni dužnici (ukupno 48) su u mnogo većem broju muškog pola (40), a samo osam izvršnih dužnika je ženskog pola.

U uzorku koji čini 48 izvršnih predmeta, izvršenje je sprovedeno samo u devet predmeta, delimično je sprovedeno u pet predmeta, u četiri predmeta postupak je prekinut ili obustavljen, predlog je povučen ili je ukinuto rešenje o izvršenju. Osnovna karakteristika dinamike izvršenja u predmetima gde je završen postupak izvršenja (9) ili je izvršenje delimično sprovedeno (5), bila je veliki protek vremena od podnošenja predloga za izvršenje do sprovođenja izvršenja (nekoliko meseci, godinu dana, četiri godine), pri čemu je u nekim slučajevima predlog za izvršenje podnet čak dve godine posle pravosnažnosti presude. U velikom broju predmeta iz istraživanog uzorka (30) rešenje o izvršenju nije sprovedeno, iako je od pravosnažnosti presude i donošenja rešenja o izvršenju prošao izrazito dug vremenski period. Kao dominantni razlozi za nesprovođenje rešenja o izvršenju mogu se izdvojiti: postupak izvršenja je prekinut do okončanja krivičnog postupka; predlog za izvršenje smatra se povučenim jer izvršni poverilac nije primio rešenje o izvršenju, a na koverti piše da „nije u gradu“; izvršni dužnik je podneo žalbu na rešenje o izvršenju (pretao mu je radni odnos) i nemoguće je izvršiti obustavu zarade; ukinuto je rešenje o izvršenju sa obrazloženjem da je potrebno u parnici izmeniti odluku i odrediti obavezu dužnika da plaća izdržavanje na drugi način; izvršenje nije sprovedeno od 2006. godine, poziv i upozorenje dužniku nisu uručeni jer se dužnik odselio, nepoznata je adresa dužnika, podneta je tužba za izmenu odluke o izdržavanju dece i prigovor na rešenje o izvršenju, dužnik nije primio rešenje jer je u inostranstvu itd.

U najvećem broju predmeta rešenje o izvršenju nije sprovedeno zbog nemogućnosti da se rešenje o izvršenju uruči dužniku jer ne stanuje na prijavljenoj adresi ili se odselio ili radi u inostranstvu. Karakterističan je primer nesprovođenja rešenja o izvršenju u predmetu u kojem je presuda doneta 1993. godine. Izvršni dužnik deset godina nije plaćao izdržavanje; predlog za izvršenje podnet je 2003. godine, obavljeno je veštačenje i utvrđen je dug u iznosu od 20.781,00 dinara sa kamatom, rešenje o izvršenju doneto je 2004. godine, ali još uvek nije sprovedeno.

#### 4. ZAKLJUČCI

Rezultati istraživanja pokazuju da su sudski postupci u kojima se odlučuje o izdržavanju i prinudno izvršavaju presude kojima je plaćanje izdržavanja naloženo, izrazito nedelotvorni i neefikasni. Nepostojanje funkcionalnog sistema besplatne pravne pomoći ugrožava pravo na pristup pravdi. Tome doprinosi i činjenica da se institut oslobođenja od prethod-

nog plaćanja troškova postupka u praksi ne primenjuje i da je raširena praksa neodlučivanja o zahtevu za oslobodenje od plaćanja troškova postupka. Takođe, sudovi propuštaju da stranci postave besplatnog punomoćnika i kad su za to ispunjeni svi zakonski uslovi. Sam postupak za prinudno izvršenje sudskih odluka o izdržavanju izrazito je neefikasan, što izaziva nesagledive posledice, imajući u vidu da je reč o pravu na izdržavanje koje je od egzistencijalne važnosti. Zbog toga, neophodno je osnovati poseban alimentacioni fond iz koga bi se obezbedilo izdržavanje dece, u slučajevima kada roditelji izbegavaju plaćanje izdržavanja. Praksa je pokazala da ustanova odlaganja krivičnog gonjenja (čl. 283, st. 4 ZKP) daje korisne efekte, pa je treba primenjivati uvek kada za to postoje zakonski uslovi. Uporedo s tim, neophodno je pooštriti krivične sankcije za izvršioca krivičnog dela nedavanja izdržavanja.

## LISTA REFERENCI

### Bibliografske reference

1. Blagojević Hjuson, Marina, *Žene i muškarci u Srbiji*, UNDP, Beograd 2012;
2. Konstantinović-Vilić, Slobodanka, Petrušić, Nevena „Prevenција ekonomskog nasilja muškaraca nad ženama i decom”, *Temida, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu* 1/1998;
3. Mandić, Ljubica, *Postupak u alimentacionim parnicama*, magistrarski rad odbranjen na Pravnom fakultetu u Nišu, Niš 1991;
4. Mandić, Ljubica, „Postupak u parnicama za izdržavanje“, *Novine u porodičnom zakonodavstvu*, Pravni fakultet u Nišu, Niš 2006;
5. Petrušić, Nevena, „Prava žena u porodici“, *Ljudska prava za žene*, Odbor za građansku inicijativu, Niš 2004;
6. Petrušić, Nevena, „Stavovi o imovinskom položaju žena u porodici“, *Društvena svest, ljudska prava i aktivizam građana u južnoj i istočnoj Srbiji* (ur. N. Popović), Odbor za građansku inicijativu, Niš 2005;
7. Petrušić, Nevena, Konstantinović Vilić, Slobodanka, *Pravo na zakonsko izdržavanje – ostvarivanje prava na zakonsko izdržavanje pred pravosudnim organima u Vranju, Bujanovcu i Bosilegradu*, JU Narodni univerzitet Vranje, OCD Odbor za ljudska prava, Vranje 2012;
8. Petrušić, Nevena, *Postupak u parnicama iz odnosa roditelja i dece*, magistrarski rad odbranjen na Pravnom fakultetu u Nišu, Niš 1988;
9. Petrušić, Nevena, Simonović, Dragoljub, *Komentar Zakona o parničnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd 2011;
10. Petrušić, Nevena, „Jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava u zaštiti prava na rešavanje građanskopravne stvari u razumnom roku“, *Evropski mehanizmi zaštite ljudskih prava*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta, Niš 2005;

11. Petrušić, Nevena, „Pravo na pristup pravdi u svetlu novom ZPP“, *Pristup pravosuđu – instrumenti za implementaciju evropskih standarda u pravni sistem Republike Srbije*, knj. 2, Centar za publikacije Pravnog fakulteta, Niš 2007;
12. Ponjavić, Zoran, *Porodično pravo*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac 2005;
13. Stanković, Gordana, „Položaj organa starateljstva u parničnom postupku“, *Socijalno pravo*, Beograd 1996;
14. Stanković, Gordana, „Zaštita prava na izdržavanje u Porodičnom zakonu Republike Srbije“, *Novine u porodičnom zakonodavstvu*, Pravni fakultet u Nišu, Niš 2006.

#### Pravni propisi i dokumenti

1. Porodični zakon, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 44/2006;
2. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti – mišljenja i preporuke <http://www.-ravnopravnost.gov.rs/lat/zakonodavneInicijative.php?idKat=25>;
3. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 98/06;
4. Zakon o izvršenju i obezbeđenju, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 31/11 i 99/11;
5. Zakon o izvršnom postupku, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 125/04;
6. Zakon o izvršnom postupku, *Službeni list SRJ*, br. 28/00, 73/00 i 71/01;
7. Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 72/11;
8. Zakon o uređenju sudova, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 116/08, 104/09, 101/10, 31/11 – dr. zakon, 78/11 – dr. zakon i 101/11.

*Full Professor Nevena Petrušić, LL.D.*

*Full Professor Slobodanka Konstantinović Vilić, LL.D.*

Faculty of Law, University of Niš

## REALIZATION OF THE RIGHT TO CUSTODY– (IN)EFFICACY OF THE STATE

### Summary

Because of the patriarchal ideology and gender role stereotypes, mothers are the ones who most frequently have sole legal custody of the child, based on the certain legal agreement, or on certain decision of the court. This form of child custody means that the father is obliged to pay child support – alimony, in accordance with his possibilities and the child's needs.

However, in practice, child support avoidance is a frequent phenomenon, which causes children and mothers, especially the unemployed

mothers, to fall below poverty line. The court realization of the legally enforceable right to child support is followed by many difficulties because the system of free legal assistance does not exist, and the regulations about the exemption from the previous obligation to pay legal fees and free legal representation are not applied. The enforcement of judicial decisions regarding the obligation to pay child support is extremely ineffective and inefficient, which has been confirmed by the recorded proceedings of the cases from different courts in Vranje, Preševo and Bujanovac, which refer to the enforcement of judicial decisions in child support trials.

Taking into account the current significance of the right to child support, it is necessary to take measures in order to increase the efficiency of the court in terms of giving legal protection. It is highly important to establish child support funds which would provide child support in cases when parents avoid paying child support. The postponement of criminal trials (Article 283, Section 4 of the Criminal Procedure Law), which has, in practice, produced positive effects, should be applied more widely; also, positive effects can be produced by means of efficient court proceedings and adequate punishment of the perpetrators who commit a criminal act of the failure to comply with child support order.

**Key words:** *Gender roles; Child support; Free legal assistance; Child support funds.*